

tume kokku Weimaris, kuuleme, et siin on kõrgemaid õppeasutusi, konservatoorium, Liszti-nimeline muusikaakadeemia.

Ja seejärel alustame sõitu mööda Surma teed Buchenwaldi. Sile asfalttee, mis lookleb läbi metsa ja põõsastiku, on viinud fašismi ajal tuhandeid inimesi vastu hirmsatele piinadele. Oli vaja äärmist inimvaenulikkust, et selliseid laagreid, nagu Buchenwald, üldse välja mõelda. Jõledaim irvitamine ohvrite üle on aga laagri paigutamine Weimari külje alla Ettersbergi mäele, mille kaunistamisega loodus ei ole vorme ja värve säästnud. Siit võib heita pilku üle kauge ümbruse, kas paistavad viljapuudega ääristatud teed punasekatuseliste külade ja linnakeste vahel. Mida pidid küll tundma surmale määratud vangid

kuidas hitlerlased poosid siin kaks väikest last, Rumeenia partisani pojad. Buchenwaldis ei suuda igakord uskuda, et selline kannibalism on esinenud meie sajandil, vanal kultuurimaal. Milleks hukati lapsi, kelle susside-saapakeste mägi seisab laagrimuuseumis. Samas kõrval terve kuhi naiste juukseid. Milleks oli vaja tappa inimesi nende rahvuse ja tõekspidamiste pärast! Meenub, kuidas kümmeaastast tagasi oli vaja õpilastele kõnelda Jakobsoni teostest «Kaks leeri», kus Riita uhkeldab oma inimnahast käekotiga. Õpilased ei tahtnud uskuda seda ja endalegi tundus kuidagi kohatu neid veenda — kas niisugune asi on ikka tõsi.

Ja nüüd siin, laagrimuuseumi vitriinis, näemeegi inimnahast lam-bivarje, järjehoidjaid jm. esemeid.

3. Saksa Demokraatlikus Vabariigis

Saksamaa valguseks ja varjuks nimetab Ralf Parve väga tabavalt vaimusuuruste linna Weimarit ja selle vahetus naabruses asuvat endist fašistlikku surmalaagrit Buchenwaldi. Oma välisilmega Weimar esialgu ei veetle. Kui tuled Harzi lõbusatest kirjuku värvitud majadega väikelinnadest, oled kõndinud romantilise portselanilinna Meissen tänavatel, siis Weimari hall kivipale jätab külmaks. Siin aga kõneleb saksa suure kultuuri minevik. Weimaris on elanud ja töötanud saksa luuletajad Goethe ja Schiller, siin löid oma surematuid teoseid heliloojad Bach ja Liszt. Külalastame Goethe ja Schilleri maja-muuseumi, siis aga Weimari Rahvusteatri ees kohtume nende endiga! Seal nad seisavad heledast kivist alusel, hoides käes loorberipärja, mille Schillerile ulatas vaimustatud teatripublik 155 aastat tagasi toimunud «Wilhelm Tell» esiefendusel samas teatris. Skulptor on jäädvustanud momenti, kus ovatsioonidega lavale kutsutud Schiller on haaranud käest oma suurel sõbral Goethel.

Weimari linnapark, mis on sama kodune ja omare nagu Tartu Toome-mägi, läheb aegamisi üle Fürstengrufti kalmistuks. Siin mausoleumis, ühesugustes tumedates tammekirstudes puhkavad kõrvuti kaks Weimari geeniust, Goethe ja Schiller.

Veel paljude tuntud nimedega kunsti ja kirjanduse vallast pui-

K. KÖRGESAAR

keset sellist õitsvat ümbrust, mis neile silmapiiriil kangastus...

«Jedem das Seine» («Igaühele oma») on valatud laagri raudväravasse. «Rohkem kui 250 000 inimest on 1937. kuni 1945. aastani läbi selle värava laagrisse viidud.» seisab värava kohal sildil. «55 000 nendest on siin tapetud.» Mismoodi seda tehti, jutustab meile Buchenwaldi laagrimuuseumi töötaja Kurt Götterötsch, Saksamaa Kommunistliku Partei liige 1927. aastast. Kaksteist aastat on ta vaevelnud fašistlikes koonduslaagris, neist kaheksa viimast siin. Kogu Buchenwaldi laagrimuuseumi personal koosneb endistest vangidest. Kes siis muu, kui nemed, fašistide metsikuste tunnustajad, võiksid sinsest sündmusest haaravamalt ja usutavamalt jutustada. Kõigest jutustada on aga tingimata tarvis. Rääkida nii, et kuulajadki enam vaikida ei saaks, et kogu maailm kuuleks, et kunagi ei korduks enam buchenwaldid.

Alustame oma ringkäiku laagri territooriumil. Krematooriumi sise-õues näidatakse meile paika, kus 15 aastat tagasi mõrvati reeturlikult, lasuga seljatagant, Ernst Thälmann, Saksa ja rahvusvahelise töölislituumise väljapaistev tegelane. Tema mälestustahvel upub punas-tesse roosidesse. Siinsamas õues jutustab meile Kurt Götterötsch, et kord läheduses töötades nägi ta.

Ilse Koch, Buchenwaldi laagriülema naine, viie lapse ema ja sealjuures kujutlematu koletis, valis endale ise laagri nn. laboratooriumis inimnahka tarbeesemeteks. «Ükski mõrv, kui julmalt ja jõhkralt see poleks ka läbi viidud, ei suutnud sellele naisele pakkuda küllaldast naudingut ja lõbu,» ütles Kurt Götterötsch. Praegu elavat Ilse Koch uuesti abiellununa Ameerikas. «Laagriarst dr. Eisele eksperimenteeris vangidega, süstides neile tüüfuse- ja kooleratekitajat. 90% katsealustest suri piinarikkalt. Dr. Eisele aga töötab praegugi Lääne-Saksamaal,» jutustab endine vang.

Meile näidatakse kõiki piinamis- ja hukkamispaiku. Raske ja masendav on see õhtupoolik, kuid vadata tuleb, teadma peab kõiki neid inimlikke kannatusi, mida sinised paigad on näinud. Siis alles taipad põhjani, mida kujutas endast fašism, missugune oli haakristi Saksamaa. Siis mõistad Hans Fallada sünget realismi tema suurepärase romaanis «Igaüks sureb omaette».

Kurt Götterötsch näitab meile raudrattasega vankrit, millele asetati 100 tsentneri raskune kivikoor, ja mida siis vangid, keda nimetati «Singende Pferde» («Laulvad hobused»), pidid lauldes vedama. «Ka mina olen olnud seda mõttetut koormat vedav «laulev hobune», lausub ta. Kes ei laulnud, sai kuuli. Vanker koos koormaga seisab praegugi laagriväljakul, piinamisposti kõrval. Sinna riutati inimesed kä-

sipidi terveks päevaks, mööda minnes kasutas laagriülem inimeste paljaid jalataldu sigareti kustutamiseks. «Ka mina olen siin rippunud,» ütleb Kurt Götterötsch lakooniliselt.

Meid viiakse «arsti vastuvõturuumi», kus vangid pidid astuma seinäärde meetripuuri juurde just nagu tavaliseks mõõtmiseks ja kus neile samas meetripuus leiduvast pilust kihutati kuul kuklasse. Vali tantsumuusika summutas karjed ja laskude kaja. Keldris, kahelkivist poomisruumis, pidid surmaminejad eelmiste kehade konksude otsast maha tõstma, et ise asemele astuda. Poomiskeldrist viib lift krematooriumi, kus laibad vagonettidega ahju kärutati. Inimnahk, juuksed ja rasv seebikeetmiseks eemaldati portselankatttega laibanülgimislaudadel nn. laboratooriumis, kus Ilse Koch otsis huvitavamalt, tätoveeringutega nahka.

Jalgsi tuli pärast sõda kaugelt Prantsusmaalt vana emake, et asetada oma ainsa poja hukkamiskohale krematooriumi seinale kuld-kirjas marmortahvel:

Marcel Lelong
1916—1943
Rergrets

Ei saa siit mööduda, tundmata krampi kurgus. «Nad surid selleks, et meie elaksime», on kirjutatud mälestustahvile hoones, kus surmaminejad tillukestes kongides veetsid oma viimase öö. «See on tõsi, kuid mis õigusega elavad Läänes vabaduses endised Buchenwaldi mõrvarid,» ütleb kibedusega hääles Kurt Götterötsch. Asetame oma lil-lekimbu sinna, kus kunagi asus nõukogude inimeste barakk, ja läheme edasi naabruses asuvasse Sachsenhausen-Ravensbrücki. Siin kõrgub võimas tornikujuline mälestusmärk fašismi ohvritele. Hülgasliku mausoleumi põrandas on sümbolne haud, kuhu on toodud inim-tuhka kõigist fašistlikest koondus-laagritest kogu maailmas. Hau-laati on raiutud saksa, prantsuse ja vene keeles vastupanuliikumisest osavõtjate lipukiri: «Natsismi hävitamine kogu tema juurtega on meie loosung, uue, rahumaa ilma ülesehitamine ja vabadus on meie eesmärki».

Kaua, kaua helendab meile üle südasuvisel maa järele säravvalge mälestussammas kõrgel mäel.

(Järoneb)